

EUROPSKI DOMETI KNJIŽEVNOG ISTRAŽIVANJA ZADRANINA EDGARDA MADDALENE

N. BALIĆ-NIŽIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 850.09:929 MADDALENA,E.
Pregledni članak
Original scientific paper

Primljeno
: 1996-10-09
Received

U ovom se radu govori o životu i djelovanju Zadrana Edgarda Maddalene (1856.-1929.), koji je za života bio poznat kao najpoznatiji svjetski goldonofil. Već u ranom djetinjstvu pokazuje sklonost za književnost, čitajući Goldonijeve *Memorie*, i za kazalište uključivanjem u rad zadarske amaterske dramske družine "Paravia". Kasnije se kao student i profesor u Beču i u Italiji posvećuje Goldoniju neumorno sakupljajući njegova djela, kritike, podatke o životu i prijevode, pa je postao poznat u svijetu po najkompletnijoj zbirci djela i općenito materijala i podataka vezanih uz život velikog venecijanskog komediografa. Slijedeći pozitivističke tendencije literarnih studija, ali obogaćujući ih i moralnim i psihološkim analizama, Maddalena i sam piše brojne studije i članke u kojima dolazi do novih saznanja o Goldonijevu životu, djelima, izvorima, uspjesima u Italiji i u svijetu, o vezama s drugim književnicima, te o recepciji Goldonijevih djela na istočnoj obali Jadrana. Uz to on je i autor nekoliko zanimljivih studija o njemačkoj književnosti i prevoditelj radova o Goldoniju te dramskih djela nekih njemačkih pisaca među kojima je i Schiller.

Poseban interes pokazao je za Dalmaciju pišući radove o istaknutim književnicima i intelektualcima koji su stvarali na talijanskom jeziku. Premda je veći dio života proveo izvan Zadra, on je dao svoj doprinos kulturnom životu rodnoga grada javljajući se brojnim prilogima u zadarskom listu *Il Dalmata* i časopisu *La Rivista Dalmatica*, a svojim ukupnim djelovanjem, u Beču i Italiji, pridonosi

da Zadar bude prisutan i poznat u kulturnom životu Europe na kraju 19. i početku 20. stoljeća.

U proučavanju složenog fenomena talijansko-hrvatske simbioze na Jadranu, posebice u Dalmaciji, razdoblje od 1900.-1914.g. zauzima posebno mjesto zbog eskalacije političkih nemira i zaoštavanja odnosa između talijanskog i hrvatskog stanovništva.¹ Sve to utječe na kulturnu i književnu djelatnost i na jednom i na drugom jeziku. Književno stvaralaštvo na talijanskom u tom razdoblju karakterizira uglavnom zatvorenost i izoliranost od književne i kulturne djelatnosti na hrvatskom jeziku koja se ubrzano razvija za vrijeme i iza narodnog preporoda. Za razliku od prethodnog razdoblja mletačke i francuske prevlasti u Dalmaciji, kada se veći dio hrvatskih intelektualaca školuje u Italiji i stvara na talijanskom, zalažući se istovremeno za uvođenje narodnog jezika, krajem 19. stoljeća oni traže nacionalnu afirmaciju i priznanje u Europi stvaranjem na vlastitom jeziku. Političke borbe za prevlast u dalmatinskim gradovima krajem 19. stoljeća uvjetuju i podvajanje na kulturnom i književnom planu, a taj rascjep između hrvatskog i talijanskog elementa, nakon stoljetnog relativno mirnog suživljenja kulminira upravo u godinama pred početak prvog svjetskog rata. Posebno se to osjeća u Zadru, glavnom gradu Dalmacije, jedinom s još uvijek većinskim talijanskim stanovništvom koje se tu skoncentriralo gubitkom prevlasti u ostalim dalmatinskim gradovima,² nastavljajući tu političko i kulturno djelovanje. Unatoč nemirima i progonima i Hrvata i Talijana, kulturni život u Zadru je u navedenom razdoblju vrlo živ.³

¹ Navodimo samo neke radove u kojima se mogu naći podaci o društveno-političkoj situaciji u Zadru i Dalmaciji krajem 19. i početkom 20. stoljeća: Angelo De B e n v e n u t i, *Storia di Zara dal 1797 al 1918*, Milano, Bocca, 1953; Julije G r a b o v a c, "Zadar u vrijeme druge austrijske vladavine", *Zbornik Zadar*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1964; Grga N o v a k, *Prošlost Dalmacije*, II, Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Zagreb, 1944; *Ib.*, *Presjek kroz povijest grada Zadra*, Radovi Instituta JAZU u Zadru, Zadar, 1965, sv. XI-XII; Giuseppe P r a g a, *Storia di Dalmazia*, Cedam, Padova, 1954.

² O etničkom sastavu stanovništva Dalmacije u 19. stoljeću te o promjenama nakon osnivanja Dalmatinskog sabora (1860) *cf.* D. F o r e t i ć, "O etničkom sastavu stanovništva Dalmacije u 19. stoljeću s posebnim osvrtom na stanovništvo talijanske narodnosti" i *Ib.*, "Izbori za Sabor Dalmacije 1870", u: *Dalmacija 1870.*, Matica Hrvatska, Zadar, 1972.

³ O kulturnoj situaciji općenito i o najznačajnijim dostignućima u pojedinim segmentima kulture u Zadru u drugoj polovici 19. stoljeća, osim radova navedenih u bilj. 1, *cf.*: AA. VV. *Italia e Croazia*, R. Accademia d'Italia, Roma, 1942; A. A l a c e v i c h, "Giornali che si pubblicarono in Dalmazia in lingua italiana dal 1806 in poi", s.a.n.t.; Manlio C a c e, "La stampa in Dalmazia", *Rivista Dalmatica*, a. XXIX, fasc. 1, gen-n-marzo 1958; Cecilia C a p e l l o, *Storia e cultura italiana in Istria e Dalmazia con implicazioni etnico-*

Zadarski kulturni djelatnici, koji se sada školuju u Beču, donose sa sobom i duh novih europskih kulturnih strujanja, nastojeći ih kroz svoja djela približiti čitateljstvu. U ovom gradu djeluju brojni intelektualci i pisci na talijanskom jeziku, koji su, iako se osjećaju izoliranima i zaboravljenima, svojom stvaralačkom i općenito kulturnom djelatnošću pridonijeli kulturnom životu u Zadru i njegovu uključivanju u književne i kulturne europske tokove. Neki od njih, zbog sukoba s vlastima, napuštaju Zadar, ali i dalje ostaju vezani uz rodni grad, pa je i njihovim djelovanjem, uglavnom u Italiji, Zadar bio prisutan i poznat europskoj kulturnoj javnosti.

Profesor Edgardo Maddalena je Zadrani koji poput nekih svojih sugrađana napušta rodni grad i radeći u Beču, a zatim u Italiji, postaje poznat kao najistaknutiji istraživač i sakupljač djela Carla Goldonija. Rođen je u Zadru, 1. studenoga 1867.g. u obitelji Giacomu, koji je bio došao iz Schia, i Emilie, rođene Marković. Bio je posljednji od jedanaestero djece od kojih je preživjelo sedmero.⁴ Otac je bio veliki zaljubljenik u umjetnost, posebno u kazalište, pa Edgardo, već kao dječak, u vlastitoj kući stječe prva scenska iskustva, posebno ona vezana uz komediju,⁵ a poslije tu sklonost potvrđuje uključivanjem u rad amaterske dramske družine "Paravia". U kući Maddaleninih, u "Calle Canova" u Zadru, često se recitalo, a poslije su djeca sama radila i predstave. Inače, otac Giacomo je još prije 1850.g. bio poznat u zadarskim karnevalima kao izvrstan Arlecchino. Najstariji brat, Giuseppe, kasnije poznati sudac Prizivnog suda u Zadru i Sinju, bio je najbolji među dramskim amaterima. Kasnije je bio i član upravnog odbora lista "La Leva" (1870.), a spominje se i kao predsjednik organizacijskog odbora za proslavu 200. godišnjice rođenja

sociali, *Rivista Dalmatica*, vol. XLIX, fasc. 1-2, genn-giugno 1978; Pavao G a l i ć, Talijanska književnost u dalmatinskim periodicima od 1849. do 1920. Doktorska disertacija. Zagreb, 1959; Antonio M a r a s o v i ć h, Testimonianze della civiltà italiana in Dalmazia, *Rivista Dalmatica*, vol. XXIX, fasc. 3, luglio-sett. 1958; Tihomil M a š t r o v i ć, *Drama i kazalište hrvatske moderne u Zadru*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1990; Vjekoslav M a š t r o v i ć, "Pučke knjižnice na zadarskom području prije 1918." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, VI/1960, br. 3-4; Mate Z o r i ć, *Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku*, JAZU, Rad 357, Zagreb 1971.

⁴ Ester, Giuseppe, Egina, Irlanda, Osmino, Celestina i Edgardo. Inače, majka je i nakon preseljenja obitelji u Beč, ostala vjerna svom rodnom Zadru. Cfr. Attilio G e n t i l e, "La fortuna di Carlo Goldoni fuori d'Italia nelle ricerche di Edgardo Maddalena (presentata dal prof. A. Moschetti m.e. nell'Adunanza ordinaria del giorno 3 marzo 1940 - XVIII)", *Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti*, A. acc. 1939-40, T. XCIX Parte II, Venezia 1940.

⁵ Cfr. "Biografija Vitaliana Brunellija", *Il Dalmata*, a. 42, br. 9, 30.I. 1907.

Carla Goldonija. Brat Osmino se profesionalno bavio teatro i postaje operni pjevač, posebno poznat kao izvrstan komičar.⁶

Na svojoj prvoj predstavi ("Il maestro fermo"), u povodu službenog otvaranja novog prostora grupe u starom Teatro Nobile, 7. listopada 1876., Edgardo Maddalena je bio jedan od najzapaženijih mladih glumaca: "L'altro piccolo allievo Edgardo Maddalena dava sicura prova della sua passione pel teatro, e quantunque pronunciasse con qualche stentezza, che appariva vezzosa, figurava ottimamente nelle prime parti."⁷

Prva knjiga koju nalazi u kućnoj biblioteci Goldonijeve su *Memorie*, pa i to utječe na njegovo kasnije opredjeljenje za proučavanje ovog pisca. Godine 1885., nakon očeve smrti, te zbog studija, napušta s majkom i sestrama Zadar i odlazi u Beč, gdje upisuje medicinu, jedini studij za koji se tada mogla dobiti stipendija. Međutim, stipendiju gubi nakon što zajedno s drugim talijanskim studentima iz Dalmacije šalje telegram čestitke novoosnovanom društvu "Pro Patria" u Zadru (1887.g.). Upisuje Filozofski fakultet gdje ga odmah uočava prof. Adolfo Mussafia, od kojega kasnije nasljeđuje metodu u filološkim istraživanjima.⁸ Već za vrijeme školovanja, 1891.g., objavljuje prve radove o Goldoniju u zadarskom listu *Il Dalmata*, gdje pod naslovom "Noterelle goldoniane" piše radove "La Dalmatina", "La bottega del caffè", "La critica al Voltaire" i "L'erede fortunata".⁹

Nakon što je diplomirao (1889.) ostaje u Beču, oženivši se Emmom Bramberger, kćerkom poznatog liječnika. Radi kao profesor na Višoj trgovačkoj akademiji i kao lektor za talijanski jezik i književnost na fakultetu. Stalno putuje u Italiju gdje sudjeluje na brojnim znanstvenim susretima, npr. 1903. g. na međunarodnom kongresu u Rimu s referatom o Lessingu i Italiji.¹⁰ Nazočan je i u rodnom gradu Zadru; gradskoj knjižnici poklanja brojna djela, često drži prigodna predavanja, posebno kad u povodu proslave 200. godišnjice rođenja Goldonija i postavljanja spomen-ploče u Teatro Verdi govori o Goldoniju izdvajajući Dalmaciju kao

⁶ Cfr. Attilio G e n t i l e, o. c.; Osmino M a d d a l e n a, "Frammenti autobiografici", bilježnica s isječcima iz novina koje je sakupljala majka (čuva se u Znanstvenoj knjižnici u Zadru, pod Biografije, br. 23969 86 . III . II).

⁷ Giuseppe S a b a l i c h, *Cronistoria aneddotica del Nobile Teatro di Zara (1781-1881)*, Zara, Nani, 1904-1922, str. 311.

⁸ Zahvalnost velikom učitelju Maddalena izražava sudjelujući kao urednik i autor jednog od priloga ("Lazzo", str. 125-135) u knjizi posvećenoj prof. Mussafiji: *Ad Adolfo Mussafia, studenti italiani della Dalmazia*, (Spalato, tip. Sociale spalatina, 1904).

⁹ Cfr. Ildebrando T a c c o n i, "Carlo Goldoni nell'opera di un Dalmata", *Rivista dalmatica*, A. XI, fasc. 4, VII/1930.

¹⁰ *Il Dalmata*, a. 38, br. 33, 25. IV. 1903.

nadahnuće velikog komediografa, Dalmaciju koja je između ostalih nadahnula i Tommasea i Byrona. Također naglašava da je Dalmacija dala jednog velikog interpreta Goldonijevih likova, glumca Antonija Papandopolija, te da je među Dalmatincima bilo Goldonijevih pristalica u borbama s Carlom Gozzijem, kao što je Stefano Sugliaga iz Dubrovnika.¹¹

Maddalena drži i brojna predavanja u Beču, o Tommaseu (1903.),¹² Alfieriju (1904.), Mussafiji,¹³ Carducciju (1907.), Goldoniju (1907.) i Boccacciu (1913., prigodom proslave 600. god. rođenja).

Godine 1909., zbog istaknutog nastavnčkog i znanstvenog rada, kao i zbog podrške talijanskim studentima, imenovan je naslovom Cavaliere della Corona d'Italia.¹⁴ Početkom rata odlazi iz Beča u Italiju "odbijajući njemački kruh".¹⁵ Doživljava mnoga poniženja jer mu talijanske vlasti ne priznaju godine nastavnčkog rada u Beču.¹⁶ Najprije se uspijeva zaposliti u Torinu (1915., R. Liceo D'Azeglio), a zatim u Firenzi gdje do kraja karijere predaje njemački jezik i književnost na R. Istituto Superiore di Magistero femminile. Umro je u Firenzi 23. prosinca 1929.g.

Najveći dio bogatog opusa Edgarda Maddalene posvećen je Carlu Goldoniju. Marljivo sakupljajući djela i općenito sav materijal vezan za velikog venecijanskog komediografa, Maddalena je svojevremeno imao najkompletniju bibliografiju. Njegova biblioteka je, prema riječima Cesarea Levija, bila svojevrsni muzej Goldonija.¹⁷ Do 1906.g. Maddalena je skupio u trideset svezaka sve kritike i studije o Goldoniju. Jedini je imao libreta i partiture komedija prerađenih za opernu scenu, a sakupljao je i plakate i najave predstava iz 19. stoljeća. U zbirci je također imao "Miscellanea

¹¹ *Ib.*, a. 42, br. 17, 27. II. 1907; Nicola M a n g i n i, "Sulla fortuna del teatro goldoniano nell' Ottocento", *Ateneo Veneto*, a. CXLVII, vol. 140, n. 1, 1956. O životu i djelu Stefana Sugliage cfr. Frano Č a l e, "Stjepan Šuljaga Germaljez i Carlo Goldoni", u: *O književnim i kazališnim dodirima hrvatsko-talijanskim*, Matica Hrvatska, Dubrovnik, 1968; F. Č a l e, "Stefano Sciugliaga in Germogliesi difensore del Goldoni", *Studia Romanica et Anglicae Zagrabiensia*, 21-22, Zagreb, 1966.

¹² Ovo predavanje prenosi *Il Dalmata*, a. 38, br. 33, 25. IV. 1903.

¹³ Objavljeno u *Bollettino Sociale del Circolo Accademico di Vienna*.

¹⁴ *Il Dalmata*, a. 44, br. 46, 9. VI. 1909.

¹⁵ I. T a c c o n i, o. c.

¹⁶ To su mu priznali tek 1922. g. kada postaje redovni profesor. A. G e n t i l e, "Gli scritti a stampa di E. Maddalena", *Rivista dalmatica*, A. XXI, fasc. 3, 1940.

¹⁷ Cesare L e v i, "Un goldonofilo (Il dott. Edgardo Maddalena)", *Il Dalmata*, a. 41, br. 71, 7. IX. 1906. Osim Levija, Maddalenu kao skromnog i ozbiljnog istraživača Goldonijevih djela hvali već prije i prof. Domenico C h i a t t o n e, u članku "Dal Saluzzo allo Spielberg", objavljenom u *Illustrazione Italiana* u Italiji i prenesenom u *Il Dalmata*, a. 39, br. 13, 13. II. 1904.

goldoniana" od 130 velikih knjiga te, kao poseban raritet, kompletnu zbirku originalnih izdanja Goldonijevih komedija i djela minornih goldonijanaca. Po mišljenju Levija on je jedini bio sposoban napisati cjelovitu monografiju o Goldoniju. Sam Maddalena pred kraj života piše jedan osvrt na svoju zbirku, uspoređujući se i nalazeći neke sličnosti s Goldonijem.¹⁸ Danas je ta zbirka dio bogatog fonda knjižnice, odnosno muzeja "Casa del Goldoni" u Veneciji.

Analizirajući djela velikog komediografa Maddalena produbljuje dotadašnje spoznaje novim podacima i interpretacijama, počev od spomenutih radova objavljenih u listu *Il Dalmata* do kasnijih radova: "Nel teatro di Goldoni (Giucoco e Giocatori)" (Beč, *Resoconto annuale dell'Accademia di commercio*, 1898), "La serva amorosa del Goldoni" (*Rivista dalmatica*, I/5/1900), "Bricciole goldoniane" (*Rivista dalmatica*, II/5/1901), "Goldoniana" (Spezia, *Sture e letter. di Liguria*, II/1-2, 1901), "Intorno alla Famiglia dell'antiquario di Carlo Goldoni" (*Rivista teatrale italiana*, I/1, Napulj, 1901), "Un finto di Goldoni" (*Ateneo Veneto*, XXXI/1, Venezia, 1907), "Gloria a Goldoni" (u povodu 200.g. rođenja Goldonija, *Il Dalmata*, 27. II 1907), "Di un capolavoro goldoniano (Il bugiardo)" (*Miscellanea di studi in onore di Attilio Hortis*, Trst, 1910), "Lazzo" (u knjizi posvećenoj Adolfu Mussafiji) i "La Dalmatina del Goldoni" (*Nuova Antologia*, Roma, 16. VII 1927).

U drugu skupinu spadaju radovi u kojima Maddalena raspravlja o izvorima Goldonijevih djela kao i o anegdotama vezanim uz njih: "Fonti goldoniane (La finta ammalata)" (*Ateneo Veneto*, XVII/II/5, Venezia 1893), "Sul Vero amico di C. Goldoni (Fonti ed aneddoti)" (*Ateneo Veneto*, 1896), "Aneddoti intorno al Servitore di due padroni" (*Ateneo Veneto*, 1898), "Scene e figure molieresche imitate dal Goldoni" (Napulj, Malfi, 1905). U istraživanjima dolazi i do novih dokumenata koji osvjetljavaju neke epizode iz Goldonijeva života i djela čime se bavi u studijama: "Lettere all'Editore - Un prologo inedito di P. Ferrari" (*Rivista dalmatica*, I/6/1900), u kojoj objavljuje predgovor u stihovima koji je P. Ferrari bio napisao za komediju "Serva amorosa", zatim u "Uno scenario inedito" (*Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften*, Beč, 1901), "Una lettera inedita di Carlo Goldoni" (*Raccolta di studi critici dedicata ad Alessandro d'Ancona festeggiandosi il XL anniversario di suo*

¹⁸ E. Maddalena, "La mia collezione goldoniana", *Rivista dalmatica*, A. IX, fasc. 4, VII/1930.

insegnamento, Barbera, Firenze, 1901), "Lettere inedite del Goldoni" (*Flegrea*, Napoli, 20. III. 1901), "Lettere del Goldoni" (Venezia, Scarabellin, 1907), "Il Viaggio del Goldoni in Francia" (*Nuova Antologia*, 1921).

Maddalena se, osim skupljanjem originalnih djela, bavi i skupljanjem prijevoda Goldonijevih *Memorija* i komedija na strane jezike, kao i podacima o njihovu uspjehu u drugim zemljama. Uspio je skupiti zbirku od 250 prijevoda na 20 jezika, od bečkih iz 1750.g. do kineskog prijevoda "Locandiere".¹⁹ Ujedno je dokumentirao ukupno 663 prijevoda na 29 različitih jezika. Po njegovoj statistici do tada su bile prevedene 82 od ukupno 113 komedija i 7 od ukupno 18 tragikomedija, što čini dvije trećine Goldonijeve dramske produkcije.²⁰ U svojim radovima osvrće se na prijevode i uspjehe "Ventaglia" ("Le traduzioni del Ventaglio", *Rivista teatrale italiana*, 1911), "Locandiere" ("La fortuna della Locandiera fuori d'Italia", *Rivista d'Italia*, Roma, 1907) i "Bourru bienfaissant" ("Per la fortuna del Bourru bienfaissant", Firenze, 1928), koje je u 18. stoljeću bilo najuspješnije Goldonijevo djelo po broju izvedbi i prijevoda. Također piše o jednom prijevodu na grčki: "Une traduction inedite en grec moderne de Goldoni" (*Giornale storico di letteratura italiana*, Torino 1929).

Svojim radovima Maddalena daje veliki doprinos proučavanju uspjeha Goldonijeva teatra općenito u drugim zemljama, npr. u Engleskoj, Americi ("Goldoni in Inghilterra e in America" - *Rivista d'Italia*, Milano, 15/IX/1923; "Goldoni in inglese" - *Marzocco*, Firenze, 7/I/1923; "Goldoni in America" - *Il Giornale d'Italia*, Rim; *Il Messaggero*, Rim, 5/X/1921; *Marzocco*, Firenze, 15/I/1922) i Njemačkoj ("Goldoni in Germania" - *Marzocco*, 29/VI/1922), te piše nekoliko komparativnih studija o vezama Goldonija s drugim književnicima i intelektualcima: "Goldoni e Favart" (*Ateneo Veneto*, XXII/I, Venezia 1899), "Goldoni e Nota" (*Rivista politica e letteraria*, Roma, 1901), "Moratin e Goldoni" (*Pagine istriane*, II/10-12, Kopar, 1905), "Lessing e Goldoni" (*Giornale storico della letteratura italiana*, XLVII, Torino 1906) i "Diderot e Goldoni" (*Marzocco*, 18.IV 1926).

Maddalenino zanimanje za Goldonija i do tada pokazani rezultati nisu prolazili nezapaženo, pa je 1907. g. pozvan za suradnika u izdanju kompletnih djela Goldonija, pod pokroviteljstvom općine Venecije. Bilješke su pisali Giuseppe Ortolani i Cesare Musatti, ali od 115 komedija

¹⁹ I. Tacconi, o.c.

²⁰ A. Gentile, o.c., str. 366.

objavljenih u prva 22 sveska, za 46 je bilješke napisao Maddalena.²¹ Najistaknutije su one o Moliéreu, komedijama "Ventaglio" i "Bourru bienfaisant". Prema Attiliu Gentileu svaka od tih bilješki posjeduje "l'ampiezza e il contenuto d'un libro. Diede loro il tipo della ricerca chi si sentiva portato: lavoro minuto ed esatto intorno a date e fatti, raccolta di testimonianze inedite e sconosciute, rettificazione di notizie e di giudizi, culminante in un'equa critica dell'opera goldoniana, che ne riesce sempre meglio illustrata nel suo perenne valore artistico."²² Gentile ističe i dvije bilješke vezane za recepciju Goldonijevih djela na našim prostorima. Maddalena, naime, spominje i hrvatskog svećenika Mattea Jandrića, "capellano minore in Italia", autora djela "Vero amico"²³ objavljenog 1821., za koje se tek 1894. g. otkrilo da je Goldonijev plagijat. Nadalje, Maddalena spominje i prvi prijevod Goldonijeve komedije "Mercatanti" na srpski, iz 1787., što je ujedno bilo prvo djelo zabavnog karaktera objavljeno u Srbiji i namijenjeno samo čitanju jer u to vrijeme na tom prostoru još nije bilo kazališta.²⁴

Skupljajući i prezentirajući čitateljstvu podatke o velikom talijanskom komediografu, Maddalena namjerava sastaviti i bibliografiju svih prijevoda Goldonijevih djela (u tome ga prekida smrt). Osim istraživačkim radom, on se bavi i prevodjenjem. Godine 1927. objavljen je njegov prijevod knjige *Goldoni* H. C. Chatfield-Taylor, ²⁵ za koju je napisao i predgovor. Rukopisi prijevoda nekih dramskih djela njemačkog pisca R. Avernheima nalaze se u knjižnici "Casa del Goldoni", a prijevod Schillerove tragedije "Maria Stuart" objavljen je u Firenzi.²⁶

²¹ I. Tacconi u navedenom djelu navodi da su od 115 komedija 44 pripadale Maddaleni. A. Gentile u članku "La fortuna di Goldoni" navodi da je u Edizione Veneziana Maddalena napisao bilješke za 46 komedija i "Introduzione comica", a u radu "Gli scritti a stampa..." navodi broj 47. F.F(attorello) u Nekrologu objavljenom u "Rivista letteraria", II/7, također spominje broj 44.

²² A. G e n t i l e, "La fortuna..."

²³ Naslov originala: *Ljubomirović ili prijatelj pravi*, uredio Th. Mikloušić, Zagreb. Cfr. Frano Č a l e, "Carlo Goldoni presso i croati e i serbi", *Studi goldoniani. Atti del convegno internazionale di studi goldoniani*, Venezia 28 sett.-I.o ott. 1957, vol. II, (a cura di V. Branca e N. Mangini), Venezia-Roma, 1960, str. 249.

²⁴ *Tergovci*. Prevoditelj je Emanuilo Janković. Cfr. Frano Č a l e, "Carlo Goldoni presso i croati e i serbi", str. 248; Arturo C r o n i a, *Storia della letteratura serbo-croata*, Milano, Nuova Accademia, 1956.

²⁵ Bari, Laterza 1927.

²⁶ Radi se o prijevodima sljedećih Avernheimovih drama: "La grande passione". Commedia in tre atti, segn. 42.E.5/1, cc. 116; Quattro commediole ("Che sfacciato", cc. 21; "Il segnale d'allarme", cc. 26; "La donna che inganna suo marito", cc. 18; "In saldo

Premda nije pjesnik, Maddalena, u povodu proslave 200. godišnjice Goldonijeva rođenja sastavlja, pod naslovom "Goldoni nel 1907", prigodne stihove, objavljene u *Il Dalmata* (27. II. 1907.) i *Palvese* (Trst, 1907.), u kojima nabraja Goldonijeve likove koje veliki komediograf gleda sa svog lijepog spomenika u Veneciji, zadovoljno se smješkajući ljudima, nepromijenjenima u odnosu na one od pred dvije stotine godina; i u njima nalazi iste poroke, strasti i mane. Primjećuje jedino jednu razliku:

Nota solo che in oggi drammi buoni son rari,
 Han vita breve tutti, ma rendon più denari.
 Eppure d'agi mancati non lo punge il rimpianto,
 D'ogni scarsa amarezza gli è dolce premio il vanto
 di vedere che ancora la commedia sia arguta.
 Dopo un secolo e mezzo il suo aspetto non muta,
 Nè rintocchi pur lievi vuole poco nè assai,
 Se Goldoni è anche morto, è più vivo che mai.²⁷

Zajedničko obilježje Maddaleninih radova o Goldoniju jest originalnost. On se usuđivao objaviti samo ono za što je bio siguran da je daljnji pomak u istraživanju Goldonijeva djela i života. Time je slijedio tadašnje pozitivističke tendencije literarnih studija. O tome Attilio Genile kaže: "La tendenza degli studi letterari, nell'ultimo decennio del secolo XIX, quando il Maddalena vi si dedicò, era preponderantemente storica; ad un indirizzo di ricerche minute e forse più modeste, ma in certo senso concrete e più sicure, si adattò il suo carattere mite e tranquillo, favorito dal positivismo ch'era nell'aria, e ch'egli respirò anche nelle scuole del suo maestro (A. Mussafia, op. N.B.N.). Forse al materialismo dei tempi è dovuto il criterio della scissione assoluta dell'arte della morale che, ad onta della sua natura ottimistica sotto un difensivo scetticismo, dapprima applicò alla valutazione delle commedie goldoniane, ma successivamente venne attenuando."²⁸

U prvim studijama Maddalena se, po Gentileovim riječima, postavlja prema Goldoniju kao strogi inkvizitor; međutim, poslije dolazi do "pomirenja" i bavljenje Goldonijem pomaže Maddaleni da u određenom smislu pronađe sebe: "Direi che la compagnia del Goldoni, classico e realista, non positivista nè verista, venisse sgombrando da lui gli idoli del tempo e gli facesse ritrovare sè stesso, nella propensione alla ricerca storica

posso", cc. 24), segn. 42.E.5/2. Prijevod "Marie Stuart" objavljen je u ediciji "Capolavori stranieri", Sansoni, Firenze, s.a., str. XVIII, 133.

²⁷ E. M a d d a l e n a, "Goldoni nel 1907".

²⁸ A. G e n t i l e, o.c.

ed all'analisi morale e psicologica, che si esprime a suo agio nello scritto discorsivo in tono di conversazione.²⁹

Maddalenin istraživački interes za Dalmaciju kreće opet od Goldonija, odnosno od studije "Paravia e Goldoni",³⁰ a zatim se nastavlja objavljivanjem dotad nepoznatih detalja o nekim dalmatinskim intelektualcima, posebno u studiji "Un Auto da - fè a Ragusa nel 1860"³¹ inspiriranoj jednim pismom koje je njegovu ocu uputio Arnaldo Fusinato³² i pismima koje su Fusinatu upućivali građani Dubrovnika upozoravajući ga da pod inkvizicijom jezuita na lomači nestaju i vrlo vrijedna književna djela. U ovoj studiji Maddalena istražuje jesu li zbog "lošeg utjecaja na mlade" i Fusinatova djela bila osuđena na lomaču i je li on tužio jezuite zbog klevete.

Za Dalmaciju su još vezani komemorativni govor u povodu stote godišnjice rođenja Nikole Tommasea (Kopar, Cobol e Priora, 1903), članci "Adolfo Mussafia" (Kopar, Cob. e Pr, 1906) i "Il teatro Nobile di Zara"³³ u kojemu posebno hvali *Cronistoriu* svog prijatelja Giuseppea Sabalicha.

Od ostalih Maddaleninih radova spominjemo studiju o uspjesima slavne talijanske glumice Eleonore Duse ("La Duse a Vienna", *Rivista teatrale italiana*, V/9, Napoli, 1905), čiji uspon i prodor u Europu počinje prvim uspješnim nastupom u Beču; zatim studije o venecijanskom kazalištu u 18. stoljeću ("Teatro veneziano del Settecento", *Il Marzocco*, Firenze, 5. IX 1926), o Vittoriju Alfieriju ("Vittorio Alfieri", *Annuario del Circolo Accademico italiano di Vienna*, Kopar, Cobol e Priora, 1904), i o Metastasiju ("Il Metastasio 'drammatis persona'", *Rivista d'Italia*, Roma, 1905).

Valja na kraju spomenuti da se Maddalena u svojim radovima, velikim dijelom objavljenim na njemačkom jeziku, bavio i drugim temama, a posebno onim vezanima za njemačku književnost o kojoj piše nekoliko značajnih studija.³⁴ Za svoj je dugogodišnji rad dobio priznanja u vidu članstva u raznim institucijama: bio je dopisni član Deputazione veneta di

²⁹ *ib.*

³⁰ *Antologia veneta*, I/4, Feltre, 1900. Članak pod istim naslovom objavljen u "Rivista dalmatica", IX/2/1927.

³¹ *Ateneo Veneto*, XXIV/II/1, Venezia, Visentini, 1901.

³² A. Fusinato je bio brat po mlijeku Maddaleninog oca. Prema A. Gentileu, bili su vrlo bliski i stalno su se dopisivali.

³³ *La Lettura*, XXIII/12, Milano 1923.

³⁴ Bibliografiju Maddaleninih radova donosi A. Gentile u navedenom radu "Gli scritti a stampa di E. Maddalena", *Rivista dalmatica*, 1940.

storia patria (1918.), dopisni suradnik Societ`a colombaria fiorentina (1920.), počasni član Societ`a dalmata di storia patria (1927.) i dr.

Može se zaključiti da je najveći doprinos u književnom istraživanju Zadrani Edgardo Maddalena dao proučavajući život i djelo Carla Goldonija. Originalnim radovima i bogatom zbirkom djela i materijala vezanih uz Goldonijev život stekao je međunarodni ugled i postao za buduće istraživače nezaobilazan izvor podataka o životu i djelu velikog talijanskog komediografa. Nekoliko studija o njemačkoj književnosti i prijevodi dramskih djela s njemačkog njegov su prilog upoznavanju talijanske kulturne javnosti s književnim stvaralaštvom na njemačkom jeziku. Radovi o istaknutim književnicima i intelektalcima iz Dalmacije, koji su stvarali na talijanskom jeziku također su njegov prilog upoznavanju talijanske i europske kulturne javnosti s vrlo živom književnom i kulturnom djelatnošću na istočnoj obali Jadrana, posebno u Zadru. Premda je veći dio života proveo izvan Zadra, u Beču i u Italiji, on je sudjelovao u kulturnom životu rodnoga grada javljajući se priložima u listu *Il Dalmata* i u časopisu *La Rivista dalmatica*, a svojim ukupnim djelovanjem, u Beču i Italiji, pridonosio je da Zadar bude prisutan i poznat u kulturnom životu Europe na kraju 19. i na početku 20. stoljeća.

N. Balić-Nižić: THE EUROPEAN RELEVANCE OF THE
LITERARY WORK OF EDGARDO MADDALENA FROM
ZADAR

S u m m a r y

The article discusses the life and work of Edgardo Maddalena (1856-1929) who while alive was known as the most famous world authority on Goldoni. In early youth he manifested proclivities both for literature, reading Goldoni's *Memorie*, and for the theatre by joining up with the amateur dramatic group "Paravia" in Zadar. Afterwards as a student then a professor in Wien and Italy he indefatigably devoted himself to Goldoni, collecting his works, criticism, facts about his life and translations. He became known world-wide as possessing the most complete collection of works and

material and facts pertaining to the life of the great Venetian writer of comedies. Working within the positivistic tendencies of literary studies but enriching them with moral and psychological analyses, Maddalena wrote numerous studies and articles in which he came up with new insights into Goldoni's life, his work, its sources and success both in Italy and world-wide, its connections with other literary works and its reception on the eastern shores of the Adriatic. In addition he wrote a number of interesting studies on German literature and translated works devoted to Goldoni as well as a number of plays by German playwrights including Shiller.

He was particularly interested in Dalmatia and wrote about writers and intellectuals whose work was written in Italian. Although he spent the greater part of his life outside of Zadar, he made a contribution to the the cultural life of his home city through the numerous articles he published in the Zadar newspaper *Il Dalmata* and in the journal *La Rivista Dalmatica*. The whole range of his achievements made the presence of Zadar felt within the cultural life of Europe at the end of the 19th and the beginning of the 20th century.